

Szabadfalvi József¹**Észrevételek Karácsony András: Döntés és hagyomány
című művéről²**

A *Jogelméleti Szemle* 100. jubileumi számában az egykori főszerkesztő, jelenleg a periodika szerkesztőbizottságának elnöke legutóbb megjelent monográfiájáról kívánom reflexióimat közzétenni. Mindezzel tisztelegni kívánok a mind ez ideig egyetlen – az elmúlt negyedszázad során folyamatosan megjelenő – hazai jogelméleti „szaklap” szerzői, szerkesztői és a megjelenésben közreműködők előtt. Külön öröömre szolgál, hogy a periodika első számában, 2000 februárjában, Badó Attila, Karácsony András, Pokol Béla, Szigeti Péter, Takács Péter és a Visegrády Antal – Schand Mária szerzőpáros mellett egy tanulmánnyal jómagam is hozzájárultam az induláshoz.

Karácsony András az 1980-as évek elejétől foglalkozik társadalomelméleti, politikai filozófiai, jogelméleti kérdésekkel. Kandidátusi disszertációját 1990-ben védte meg, melynek témája Niklas Luhmann társadalomelméleti felfogásának az elemzése volt. Jogelméleti érdeklődése legfőképp a természetjog(tan) és jogpozitivizmus 20. századi polémiájának a vizsgálatára, elsősorban Gustav Radbruch második világháború utáni jogpozitivizmus kritikájának és az erre vonatkozó későbbi reflexióknak az elemzésére terjedt ki.³ Mindezeket túl foglalkozott jelen könyve témájába vágó kérdésekkel is, így jogi értelmezéssel, jogi hermeneutikával, illetve Jürgen Habermas társadalomelméleti felfogásával.⁴ Végül meg kell jegyezni, hogy a 2000-es évektől kezdődően behatóan kutatta Carl Schmitt jog- és politikai filozófiai munkásságát.⁵ Vizsgálódásai során a jog és a politika világában megkerülhetetlen kérdéskör, a döntés problematikája felé fordult a figyelme. A szerző könyve bevezetőjében említést tesz arról, hogy műve megírása során három, korábban megjelent munkájában tett megállapításaira nagyban támaszkodott.⁶

Karácsony a következő mondatokkal kezdi írását: „A döntés fogalma arra utal, hogy világunkat a lehetőségek világának fogjuk fel, és fontosnak tartjuk, hogy ezen belül milyen megkülönböztetést teszünk, és ezt követően, a különbségtevés által strukturált helyzetben mit választunk ki cselekvésünk megvalósításához. A döntés az elvileg kívánatos és reálisan lehetséges közötti különbség áthidalója. Amikor szabadságról, választásról beszélünk, akkor ehhez a döntés is hozzátartozik.” (7. o.) Azaz a politika és a jog világában alapvető kérdésként felmerülő, az egyént, illetve a társadalmat a mindennapokban érintő, az érintettek életét befolyásoló döntés kulcsfontosságára hívja fel a figyelmet, mely szoros kapcsolatban van a

¹ Egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jobbölcséleti és Jogszociológiai Tanszék, szabadfalvi.jozsef@law.unideb.hu

² Írásom alapját Karácsony András „Döntés és hagyomány” című MTA doktori művéről írt opponensi véleményem képezi, melyet a Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsának 2024. január 16-án kelt felkérése alapján készítettem el. A doktori disszertáció azonos a szerző „Döntés és hagyomány” (Századvég Kiadó, Budapest, 2019, 192. o.) című művével. (A szövegben található hivatkozások a nyomtatásban megjelent könyvre vonatkoznak.) Művéből korábban egy szemelvényt már közöltek. Vö. Karácsony András: Döntés és hagyomány. In *Kommentár*, 2018/3-4. szám, 15-17. o. Jelen recenzió DOI száma: 10.59558/jesz.2024.4.260

³ Vö. Karácsony András: Természetjog-jogpozitivizmus vita a háború utáni német gondolkodásban. In Karácsony András: *Jogfilozófia és társadalomelmélet*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 2000, 30-74. o.

⁴ Utóbbira lásd Karácsony András: *Eljárásbeli racionalitás és a társadalomkritika lehetősége* (Jürgen Habermas). In Karácsony 2000: 127-153. o.

⁵ Vö. Karácsony András: *A jog társadalomelméleti leírása*. In Karácsony 2000: 154-200. o.

⁶ Vö. Karácsony András: *Bevezetés a tudásszociológiába*. Osiris-Századvég, Budapest, 1995.; *A már említett Jogfilozófia és társadalomelmélet*. Pallas Stúdió-Attraktor Kft., Budapest, 2000. és *A jogtudomány teleológusa*. Carl Schmitt politikai teológiája. Attraktor, Gödöllő – Máriabesnyő, 2016.

választás szabadságának problematikával. A szerző művében a decizionizmust állította középpontba, több jelentős szerző erre vonatkozó felfogását rekonstruálta és elemezte, mindezt komplex és mély elméleti keretben, ami komoly hozzájárulás a politikai és jogi döntések természetének jobb megértéséhez. Explicit módon megállapítja, hogy a döntéseméleti szakirodalom azon szeletét kívánja elemezni, amely a gondolkodástörténetben mindaddig háttérbe szorult. Könyvének két főszereplője Carl Schmitt és Niklas Luhmann, akik különbözőképpen viszonyultak a jog világa és a döntés kérdéskörének kapcsolatához. Míg Schmitt „külső”, addig Luhmann „belső” szempontot érvényesített vizsgálódásai során. A témaválasztás kapcsán fontos utalni arra, hogy olyan elméleti kérdéskör tárgyalásáról van szó, amely nemcsak a jog-, hanem a politikatudomány tárgykörébe tartozik, pontosabban a jog- és politikai (társadalom) filozófia kapcsolódási pontjait vizsgálja a döntésprobléma vonatkozásában. Általánosságban megállapítható, hogy Karácsony András műve a hazai kortárs szakirodalomban jelentős helyet foglal el.⁷

A szerző 179 oldal terjedelemben, 238 – alkalmanként terjedelmes magyarázó – lábjegyzet kíséretében fejt ki téziseit. A könyv előszóból, kilenc fejezetből és felhasznált irodalom jegyzékéből áll. A viszonylag terjedelmes előszóban Karácsony exponálja a művében tárgyalt kérdéskört, továbbá elhatárolja egymástól a különböző kontextusokban és tudományterületek által vizsgált döntés-problematika csoportokat, így a mindennapi életben, a vallás világában, a fegyveres testületek működésében, a pszichológiai, a szociálpszichológiai, a szervezetszociológiai, a közgazdaságtani vonatkozásokban, valamint általában a társadalomtudományi (szociológia, politika) vizsgálódások során felmerülő döntési helyzeteket. Mindezeket túl alapvetően fontos vonatkozásként említi a jog világában, a morálfilozófia, illetve külön a filozófia által vizsgált döntési szituációk megkülönböztetését. Ezt követően a szerző két társadalmi részrendszerre (jog és politika) koncentrálna fejt ki gondolatait.

Az első fejezetben a döntésprobléma szellemi (történeti) hátterének ábrázolására kerül sor, melynek során szó esik az eszmetörténeti, a politikai, a jogi és az általános döntéseméleti kontextusról. A második fejezetben Carl Schmitt, mint a decizionista felfogás klasszikusa, a harmadik fejezetben, „döntés és kontingencia” alcímmel Niklas Luhmann rendszerelméleti megközelítése áll a vizsgálat középpontjában. A negyedik fejezetben Jürgen Habermas társadalomelméleti teóriájában a diskurzuselv működését, illetve a deliberatív jogfelfogásában a konszenzuskereséssel összefüggő döntés kérdéskörét elemzi. Az ötödik fejezetben John Rawls társadalomelméleti nézeteiben az igazságosság és a döntés összefüggéseit tárja fel. A hatodik fejezet Alfred Schütz (és Harold Garfinkel) által képviselt fenomenológiai hagyományt, a döntés mindennapi életben érvényesülő racionalitását elemzi. Végül zárásképpen, a három hátralévő (7-9.) fejezetben a döntésprobléma analitikus elemzésének lényeges vonatkozásait, így a „döntés és hagyomány”, a döntés és emlékezet, végezetül pedig a döntés és felelősség viszonyát tekinti át.

Karácsony művének legfőbb érdeme, hogy a hazai szakirodalomban elsőként vállalkozik a jog és politika összefüggésrendszerében a döntés szerepét bemutató átfogó, monografikus igényű áttekintésre. Vizsgálódásainak interdiszciplináris jelléből adódóan a szerző egyértelmű lehatárolásokra „kényszerült”, amit bölcsen tett, hiszen így tudja kezelhető keretek között tárgyalni a felmerült kérdéseket. A következőkben néhány kritikai reflexiót fogalmazok meg a művel kapcsolatosan, mellyel a már kialakult tudományos diskurzushoz kívánok néhány gondolattöredékkel hozzájárulni.

A szerző az első fejezetben a döntésprobléma szellemi hátterének bemutatásakor „a demokrácia jelenleg működő formájára” utalva a jogi és politikai megfontolások

⁷ Erről tanúskodnak a nyomtatásban megjelent műről szóló recenziók. Vö. Gyulai Attila: A decizionizmus megzabolázása. In Politikatudományi Szemle, 2019/4. szám, 155-160. o.; Szalai Zoltán: A döntés kockázata. In Kommentár, 2019/4. szám, 159-160. o.

összefonódásáról tesz említést. Kijelenti, hogy „[a] demokrácia és a jogállam elve, mint egymást kölcsönösen korlátozó politikai és jogi elv határozza meg a politizálás és a jogalkotás-jogérvényesítés kontextusát, melyek között folytonosan harmóniát kell teremteni.” (25.o.) Majd megjegyzi, hogy a politikai nyelvzetben összemosódik a két fogalom, mintha szinonim fogalmak lennének, holott rá kell mutatni a két terület ellentmondásaira. Karácsony mindkét fogalom esetében a klasszikusnak nevezhető jelentésből indul ki. A demokrácia vonatkozásában a többségi akarat érvényesüléséről beszél, a jogállam esetében pedig azt hangsúlyozza, hogy az hagyományos értelemben nem jelent mást, mint hogy „a jogszabályok [...] csak a jogban előírt módon, az abban megjelölt intézmények által változtathatók” meg. Ez utóbbi a szerző szerint nem más, mint a demokrácia „korlátozása.” Sőt – megállapítása szerint – az utóbbi évtizedekben nemcsak formai, hanem tartalmi kritériumok („jogelvek”) alapján is korlátozhatják a demokráciát. Érdemi kontextus nélkül idézi az „egy bíró semlegesítheti a választáson nyertes milliók akaratát” (vö. Pokol Béla) álláspontot, illetve az „örökkévalóság klauzula” (pl. német Alaptörvény 79. §-a) alkalmazását. E problémakör megért volna némileg árnyaltabb kifejtést; beleértve az ún. többségi akarat természetének, kialakulásának, befolyásolásának kérdéseit, illetve a bírói döntés legitimitációjának és túlzott hatalmi szereplővé minősítésének teóriáját érintő kortárs álláspontok bemutatását. A szerző „strukturális dilemmát” említ, melynek feloldását nem tartja elképzelhetőnek, csupán valamilyen „aktuális harmónia megteremtésére” irányuló folytonos kísérletet lát megvalósíthatónak. Ez utóbbi megállapításával lehet azonosulni, ugyanakkor a döntés természetének vizsgálata az említett esetekben megkívánta volna azt, hogy a két jelenség szembeállításánál során arról is szó essen, hogy a többségi akarat (nevezhetjük bölcs) döntésének (mely mögött történelmi tapasztalatok is meghúzódnak) eredményeképpen kerülnek be az alkotmányok szövegébe a „népuralmat” mégis csak korlátozó elvek és intézmények, így a joguralom, vagy az örökkévalósági klauzulák.

Hasonlóan több és alaposabb kifejtést érdemelt volna a közvélemény döntést befolyásoló szerepének bemutatása. Az esszéisztikusra sikerült „elemzés” (vö. 27-31. o.) röviden felvillantja a modern tömegkommunikáció világában formálódó „valóságkép” hatásmechanizmusát. A szerző néhány oldalas tárgyalás után azzal zárja le mondandóját: „Ugyanakkor a közvéleménynek nevezett jelenséggel kapcsolatban érdemes fenntartani a kétely lehetőségét.” (31. o.) A részletesebb indokokról a továbbiakban nem olvashatunk.

A döntésprobléma szellemi hátterének jogi kontextusát felvillantva a szerző „néhány fontosabb megállapítást” hivatkozik, melyek azt jelzik, hogy a jogi döntést nem lehet egyszerűen szillogisztikus logikai következtetésnek tekinteni. Némiképp esetlegesnek tartom az e helyen egymás után, néhány bekezdésben ismertetett jogtudósok nézeteit. Így például nem világos teljesen, hogy mi indokolja Leibniz jogtudományi rendszertanának a rövid bemutatását, vagy Carl Savigny: *Systems des heutigen Römischen Rechts* című művében a jog rendszerszerű felfogására és az értelmezéstanára öt mondatban utalni. Ugyanakkor Jeremy Bentham és John Austin kapcsán a jogalkotás döntés jellegét elsőként hangsúlyozó elmélet jelentőségét két mondatnál többen is lehetett volna részletezni. Ezt követően a 20. század közepére ugorva olvashatunk magyar jogtudósok által kifejtett néhány vonatkozó tézisről, illetve a szerző ezekből levont következtetéseiről. Szabó József és Bibó István egy-egy tanulmányára történik itt utalás. Szabó esetében örömmel olvastam az angolszász, közelebbről az amerikai jogi realizmus szemléletmódját – elsősorban Jerome Frankot – idéző jogi/jogászai formalizmus kritikát, melyet az előzőekhez képest bővebben fejtett ki a szerző. Szabó ez irányú elméleti munkássága értékelésének már van jelentékeny hazai irodalma, amit fontos lett volna hivatkozni. Ugyancsak kiemelésre érdemes, hogy a jog (beleértve a jogalkalmazást) és a logika/logikum kapcsolatának a tanulmányozása az 1920-as évek végén a magyar jogfilozófiai gondolkodást foglalkoztató kérdés volt. Moór Gyula egyik korabeli kismonográfia terjedelmű

művében elemzés tárgyává tette a problémakört. E helyen indokolt lett volna *A logikum a jogban* című 1928-ban megjelent művére utalni.⁸

Ugyancsak rendkívül általános, jelzésszerű utalásokkal szembesülünk a következő oldalakon (vö. 38-39. o.), amikor szó esik Herbert Hart és Ronald Dworkin egymással vitatkozó nézetei kapcsán a jogalkalmazásban megjelenő döntési elemekről, illetve egy Varga Csaba tanulmányban bemutatott finn nemzetközi jogász, bizonyos Martti Koskenniemi véleményéről, aki szerint a nemzetközi jogban nincs decizionizmustól mentes tér (vö. 39. o.). A szerző az említett vázlatos gondolatok felidézésével elégségesnek tartotta érzékeltetni, hogy a jog területén a döntés jelentősége milyen hangsúlyos. Végül a – vizsgálódásai szellemi hátterének nevezett – döntéelmélet elmúlt fél évszázados „sikertörténetét” vázolja fel röviden, helyesebben Anthony Downs 1950-es évek legvégén kidolgozott demokrácia-elméletében kifejtett gondolatok rekonstruálásával a politikai döntések racionális döntésként való értelmezését mutatja be.

Karácsony művének második fejezetében Carl Schmittet, mint a „döntés prófétáját” említi, aki még az első világháború előtt értekezett a bírói döntéshozatal természetéről. A *Gesetz und Urteil* (1912) című első jelentősebb, de kevésbé ismert könyve gyakorlati jogelméleti kérdésekkel foglalkozik és a bírói döntés helyességét vizsgálja. Schmitt, aki a „jogtudomány teológusaként” aposztrofálta magát, mindvégig vallotta, hogy minden munkáját jogászként írta és művei elsősorban jogászoknak szólnak, így indokolt lett volna, hogy a bírói döntés, mint egyedi aktus helyességének egy vélelmezett konszenzusra való visszavezethetőségéről szóló felfogását a szerző behatóbban elemezze. (Vö. 45-46.o.) Ezt követően ismerteti Schmitt későbbi írásait (*Die Diktatur* [1921], *Politische Theologie* [1922], *Verfassungslehre* [1928], *Legalität und Legitimität* [1932]), melyeket úgy mutat be, mint a politika területén megjelenő döntés elemzését, ami természetesen a jog világával is érintkezik. Az említett művekben dolgozta ki és mutatta be a schmitti „szuverén diktátor” nevezetes „végső döntése”-t, az ún. döntésmonopóliumot, mely végső soron a kivételes állapotról való döntésben kulminálódik. Karácsony egyértelművé teszi, hogy Schmittet a jogi normából nem levezethető döntés érdekelte, mert ez teszi valódi szuverénné a szuverént. Ugyanakkor a Schmitt által is ismert történelmi példákából megállapíthatjuk, hogy az ilyen jellegű és természetű döntések általában jogi „természetűek” voltak. Az „alkotmányos rend” felfüggesztése az esetek többségében normatív aktus formájában következett be, és ez akkor is igaz, ha a szerző kijelentését, mely szerint „[a] jog felfüggesztése ugyanis nem jogi, hanem politikai kérdés” (51.o.) nehezen lehet vitatni, mint azt sem, hogy a jog és politika ezer szállal összefonódó fenomének, amely a modern jogelméletben általános vélekedésnek számít. Néhány sorral később, Karácsony helyesen állapítja meg, hogy „[a] kivételes állapot [...] nem csupán politikai-szociológiai jelenség, hanem jogi jelenség is, mivel a létező (a felfüggesztett) és a jövőbeli jogra gyakorol hatást.” (Uo.) Ugyanakkor vitára inspirál az a Karácsony által említett analógia, amikor a Gustav Radbruch-féle formulára hivatkozik, és azt a jog „felfüggesztésének” egy speciális válfajaként emlegeti. Úgy vélem, hogy Radbruch csupán az igazságosságnak „elviselhetetlen mértékben ellentmondó” pozitív jog „jogi minőségét” kérdőjelezte meg, és helyébe a természetjog normáinak évszázadok alatt kidolgozott, az emberi és polgári jogok nyilatkozataiban, alkotmányos dokumentumokban (konszenzusos módon) kifejezést nyert szilárd magját állította.

A szerző Schmitt kapcsán kitér a korabeli kortárs reflexiókra, így Karl Mannheim és Karl Löwith nézeteire, illetve az állam-, politika- és jogelméleti szerzőket máig foglalkoztató interpretációkra és kritikákra. A schmitti kivételes állapot teória hatástörténetéből Friedrich Koja és Giorgio Agamben gondolatait idézi fel. Kettejük közül Koja „szükségállapot” versus „kivételes állapot” teóriája tűnik az opponens számára a letisztultabb megközelítésnek, mellyel

⁸ Moór Gyula: *A logikum a jogban*. Magyar Filozófiai Társaság, Budapest, 1928.

abból a szempontból is azonosulni lehet, hogy az elméleti megkülönböztetésre jó példa az 1933-as hitleri „A nép és az állam védelméről” szóló (felhatalmazási) törvény, vagy a közelmúlt kevésbé dicsőséges történéseit lehetővé tevő 2001-es amerikai „hazafias törvény” (USA Patriot Act). Vagyis normatív jogi rendelkezések tették/teszik lehetővé a kivételes-/szükségállapot viszonyainak „kihirdetését”. Ugyanakkor maximálisan egyet tudok érteni a szerző azon megállapításával, hogy „[a] kivételes állapot irritálja és egyúttal inspirálja a jogászt. A kivételes állapotban mint hiányban és mint senkiföldjén meglátja a jogi szabályozás fontosságát és egyúttal a jog határait is.” (64. o.)

Karácsony viszonylag nagy terjedelemben tárgyalja a Luhmann rendszerelméleti megközelítésében jelentős szerepet játszó döntések funkcióját. Teszi ezt elsősorban a szervezetek, illetve a jog mint társadalmi részrendszer viszonylatában. Némiképpen zavaró az olvasó számára, hogy e fejezetben nem mindig világos, hogy mely gondolat származik Luhmanntól, illetve melyek a szerző interpretáló, vagy éppen saját meggyőződését tartalmazó kijelentései. Mindez vonatkozik az értelmezést alátámasztó példákra és azok magyarázatára (pl. tervezés és célelés az államadósság csökkentésére). (Vö. 77. o.). A jog mint a funkcionálisan differenciálódott modern társadalom egyik funkciórészere a jogszerű/jogszerűtlen bináris kód alapján értékeli az emberi cselekvéseket, ami valójában döntés, az aktuálisan érvényes/hatályos jogszabályok alapján. Luhmann társadalomelméleti perspektívából magyarázva a jog strukturális változékonyságát mint alapvető képességét emeli ki. A jog pozitívításának nevezett képesség mögött ott van a döntési elem, a hatályos jog megváltoztatása/módosítása, amely a modern társadalom és jog sajátja. Mindez természetesen felveti a szerző által érintett kérdést, azaz, hogy a jog pozitíválódása jelentheti-e akár a politika folytonos „beavatkozását” állami „önként” formájában. A jog hosszútávú kiszámíthatóságát (jogbiztonság) a luhmanni „autopoietikus jogrendszer” felfogása garantálja, hangsúlyozva, hogy a politikai befolyás a meglévő jogi normák betartásával (jogállamiság) valósítható meg. A modern társadalom jogában a döntési folyamatok – akár a jogalkotásra, akár a jogalkalmazásra gondolunk – „eljárások” (jogi eljárások) formájában mennek végbe. Ugyanakkor ezeknek a döntéseknek a racionalitását például a törvényalkotás során a parlament mint politikai szerv befolyásolja. A szerző joggal veti fel a luhmanni elméletben nem eléggé exponált döntéssért való felelősség problémáját, melyet nem csupán az individuummal, hanem egy szervezettel szemben is meg lehet állapítani. (Vö. 87-89. o.) Ennek részletesebb tárgyalására sajnálatosan nem került sor.

A negyedik fejezetben kerül sor a Jürgen Habermas társadalomelméleti megközelítésében meghatározó szerepet betöltő diskurzus során kialakuló egyetértés létrejöttének és abban a döntés szerepének a vizsgálatára, a döntés mögötti érvelés jelentőségének bemutatására. A szerző az előző fejezetekhez képest jóval több hivatkozás közbeiktatásával rekonstruálja a procedurális racionalitás által felvetett kérdéseket. Habermas a demokratikus jogállam deliberatív jogelméletének a *Faktizität und Geltung* című 1992-ben megjelent művében való kidolgozásával teremtette meg a konszenzus alapú döntést normaként tételező tanácskozó demokrácia teóriájának alapját, melyben a gyakorlati kérdések pártatlanul (semleges) ítéltetők meg, és egyben racionálisan dönthetők el. Mindez a jog világában különös jelentőségre tesz szert, kivált, ha a jogalkotásra (annak folyamatára) és részben a jogalkalmazásra, a jogi vita eldöntésére gondolunk. A luhmanni kritikán túl szívesen olvastam volna bővebben a szerző ez irányú elemzését. Szembeszökő ebben a fejezetben, hogy az idézett habermasi szövegek mennyisége jelentősen meghaladja az előző fejezetekben Schmitt vagy Luhmann képesán olvasható idézeteket. Ugyanez igaz a nevezett klasszikusok nézeteit opponáló vagy tovább gondoló szerzők téziseinek ismertetésére is. Mindezt a könyv érdemének tartom, s csupán azt sajnálom, hogy korábban ezzel a lehetőséggel nem élt a szerző.

Az ötödik fejezetben kerül sor John Rawls igazságos döntést megalapozó felfogásának kritikai elemzésére. A méltányosságként felfogott igazságosság rawls-i koncepcióját az 1971-

ben megjelent *Az igazságosság elmélete* (Theory of Justice) című könyvében fejtette ki. Rawls a döntés egyik sajátosságaként elemzi, hogy a legrosszabb eshetőségek fényében miként lehet a legkevésbé rosszat választani, miként lehet a minimum maximumát biztosítani („maxmin” szabály). Az igazságos társadalmi rend létrejöttében mindennek fontos szerepe van, ugyanakkor Karácsony szerint, az 1993-ban megjelent *Political Liberalism* című munkája, melyet a fő művében tárgyalt egyes kérdések részletesebb kidolgozásának szánt, nem tekinthető egy általános igényű politikai igazságosságelmélet kidolgozásának, hanem csupán a modern alkotmányos demokráciára vonatkozó teória megfogalmazásának. A fejezet végén két francia filozófus, Jacques Derrida és Jean-François Lyotard Rawls-kritikáját olvashatjuk. (Vö. 127-130. o.) Ez a néhány oldal azért is érdekes, mert itt a jog világában jelenlévő döntési mechanizmus ábrázolásáról esik szó. Jó lett volna, ha Rawls elméleti alapvetésének jogra, a jogi döntés mivoltára vonatkoztatható megállapításait – a két említett teoretikushoz hasonlóan – a szerző még részletesebb elemzés tárgyává teszi.

Ezt követően, a hatodik fejezetben a fenomenológiai hagyományhoz kötődő két szerző kapcsán vizsgálja a mindennapi életben a racionalitás és döntés viszonyát. A mindennapi életben felmerülő döntési helyzetben megnyilvánuló racionális döntés és cselekvés Alfred Schütz-féle értelmezése önmagában is megmutatja a döntéshelyzet meglehetősen bonyolult viszonyrendszerét. Schütz rávilágít a döntési helyzetben megnyilvánuló konzervatív attitűdre, azaz, hogy a racionalitás többnyire nem jelent mást a hétköznapiakban, mint a tradicionális megoldás és cselekvés választását. A szerző a korábbiakhoz hasonlóan korrekt módon rekonstruálja a schützi elméleti magyarázatok lényegét, ugyanakkor hiányolom a mindennapi élet társas világában („életvilág”) az „interszubsztantivitás” viszonyai között lezajló döntési folyamat részletesebb elemzését és esetlegesen a jog vagy éppen a politika világára vonatkoztatható értelmezését. Ehelyütt lett volna értelme a szerző által a másik emblematisz gondolkodóként szóba hozott Harold Garfinkel esküdtszéki működésre irányuló etnometodológiai kutatásait és megállapításait is bevonni a diskurzusba.

Fontos itt megjegyezni, hogy a döntésprobléma tárgyalása során az egyes hagyományok és kulcsszerzők elméleti alapvetéseinek egymás utáni tárgyalása mozaikszerűnek tűnik. Elemzésük, kritikai méltatásuk néha hermetikusan elkülönülve, egymásra alig reflektálva történik. Alkalmanként az az érzés fogott el, hogy különálló tanulmány-fejezetek füzérét olvasom.

A mű három utolsó fejezetében a szerző a döntésprobléma elméletitörténeti hagyományainak bemutatását követően a döntéseket befolyásoló leglényegesebb elemek analitikus vizsgálatára koncentrálnak. Az olvasó számára talán a leginkább inspiráló hatású, minden szempontból tovább gondolásra készítő rövid fejezet a mű címét megismétlő – „Döntés és hagyomány” – rész. (Vö. 145-149. o.) A szerző itt a döntéseinkben megnyilvánuló „hagyomány” szerepét vizsgálja és két, egymással ellentétes – az ún. radikális/konstruktivista, illetve a konzervatív – „látásmódot” különbözteti meg. A ténylegesen tapasztalható látásmódok a két „ideáltípusnak” is nevezhető változat valamilyen metszeteként érvényesülnek a valóságban. Az alig négy és fél oldalas eszmefuttatásban számos aktuális kérdés kerül terítékre, ugyanakkor az olvasóban hiányérzet keletkezik, mivel nagyon szívesen olvasta volna a szerző ez irányú részletekbe menő fejtegetéseit.

Ugyanilyen fontos az emlékezés (és részben a felejtés) döntést-befolyásoló hatásának tanulmányozása, amely adott esetben akár manipulatív impulzusokat gyakorolhat a döntéshozóra. Nem beszélve a propaganda tömegkommunikációs eszközeiről, amellyel a döntést befolyásolók előszeretettel élnek, illetve az „emlékezéspolitika” pozitív, de igen gyakran negatív, érdekezérelt hatásáról. Múlt – jelen – jövő az emlékezet horizontján folyamatként fogható fel, amelynek minden egyes eleme képes hatással lenni a döntéseinkre, akár „előrettekintő”, akár „visszatekintő”, vagy éppen „totális emlékezetről” van szó. Az emlékezés és felejtés összekapcsolódásának sajátos társadalmi jelenségeként elemzi a szerző az

amnesztia kérdését, melyben a felejtés és a megbocsátás összekapcsolódik. A jog működésében egy formalizált jogi döntésről van szó, amelynek következtében egy „cselekvő múltbéli felelőssége a jogi amnesztia által nem enyészik el, hanem a jelenben veszi el jogi relevanciáját.” – majd igen helyesen így folytatja – „[A] jogi amnesztia nem jelenti szükségképp az igazságkérdés zárójelbe tételeit [...], hanem csak a büntethetőséget teszi zárójelbe. [...] A jogi amnesztia nem kívánja feltétlenül, hogy társadalmi (politikai, erkölcsi) amnézia is legyen.” (158. o.) Mindehhez hozzátehető, hogy jogi (jogalkalmazói) döntésről lévén szó nélkülözhetetlen a döntés indokainak, az azt alátámasztó érveknek a nyilvánossága. Társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy az amnesztia ne jelentsen amnéziát, ezt pedig az indokok nyilvános megismerhetősége szolgálja.

Végül a döntés és a felelősség viszonyának, kapcsolatának elemzésekor két megkerülhetetlen jelenséget vizsgál a szerző. Méghozzá az „aluldeterminált” és az „alulinformált” helyzetben hozott döntés problémáját. Mindez felvet számos ismeretelméleti problémát és rámutat arra, hogy a döntési helyzet többnyire nem optimális feltételek között, kellő információ birtokában, hanem gyakran „kényelmetlen helyzetben” történik, nem beszélve a döntési helyzet összetett kontextusáról, mely annak redukciójával értelmezhető. Döntésről ugyanakkor akkor beszélhetünk, ha van döntési szabadság és csak ekkor vetődhet fel a döntésért való felelősség (szabadság – döntés – felelősség triáza) kérdése. A felelősség mindig felveti a személyes (individuális) elem közreműködését. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor – és erre a szerző részletesen rámutat – szembesülnünk kell a döntéssel kapcsolatos felelősség személyes elemének semlegesítését szolgáló megoldásokkal, így a normák tehermentesítő szerepével, a szervezeti döntéshozattal, a diskurzus során előállt egyetértésből (Habermas) fakadó döntéssel, illetve John Kekes nyomán a kollektív felelősség lehetőségével. A személyes döntés semlegesítésének legnagyobb hatású „találmányaként” említette meg – a már korábban is érintett – joguralom/jogállam jelenségét. A jog és állam, az állam és polgára viszonyrendszerét meghatározó innováció a döntéshozatal olyan új perspektíváit vetítette előre, amely alaposabb elemzést is megérdemelt volna, már csak azért is, mert a politikai döntések világát befolyásoló újjátásról van szó. E tekintetben a két szféra viszonya és kapcsolódási pontjai beható elemzés tárgyává válhattak volna. A szerző ezen túlmenően bemutatja a döntés semlegesítésének további lehetőségei között a „szakértő” szerepének felértékelődéséből adódó következményeket és a közelmúltban robbanásszerű fejlődésnek indult mesterséges intelligencia felhasználását a döntési helyzetekben, így az emberi gondolkodás algoritmizálhatóságának esetleges következményeit. Karácsony e helyen csupán a jelenségek szintjén elemzi az általa semlegesítő mechanizmusoknak nevezett jelenségeket. A mű végső megállapításaként a szerző a jogállam korlátozott relevanciájára utalva kijelenti, hogy a döntések semlegesítése nem lehet végső soron sikeres, hiszen „a felelősség nem semlegesíthető”.

A mű végén található irodalomjegyzékben 193 tétel szerepel, melynek túlnyomó többsége német nyelvű, de a magyar mellett találunk néhány angol és francia szakirodalmi utalást. Hiányérzet csupán a hivatkozott hazai, főképpen ítélkezéseméleti irodalom szerény jelenléte miatt keletkezik az olvasóban. Említésre érdemes, hogy a bírói ítélkező tevékenységben fontos szerepet játszó döntéshozatal kérdéskörének monografikus feldolgozása terén a magyar szakirodalomban az utóbbi években jelentős publikációk születtek.⁹ Ugyancsak e helyen kell megemlíteni, hogy amikor a szerző a közvélemény döntéseket befolyásoló szerepéről és általában a nyilvánosság modern kori hatásáról többek között Luhmann, Habermas és Bourdieu kapcsán értekezik (vö. 27-31.o.), egy lábjegyzet erejéig sem utal arra, hogy a 20. században voltak olyan magyar jog-, állam- és politikaelméleti gondolkodók (pl.

⁹ A legfontosabb szerzők közül kiemelésre méltó: Varga Csaba, Szabó Miklós, Szigeti Péter, Gyórfi Tamás, Bódig Máttyás, Bencze Máttyás, illetve a fiatalabb generációhoz tartozók közül Deli Gergely, Ficsor Krisztina és Pödör Lea. A vonatkozó tanulmányok tekintetében még népesebb szerzői kört lehetne felsorolni, illetve hivatkozni.

Horváth Barna, Ottlik László), akik minderről már ideje korán (az 1930-as és 40'-es években) értekeztek.¹⁰

Fontosnak vélem megjegyezni, hogy e monográfia a művelt olvasóközönség igényeihez igazodva alkalmanként nem tekintette elsődleges feladatának a leírt elméleti megközelítések, vagy azok hatástörténeti vonatkozásai, illetve a kritikai reflexiók elemzése során az állam- és jogtudományokban okszerűen elvárt, alaposabb bibliográfiai hivatkozások/utalások feltüntetését. A szerző számos helyen esszéisztikus jelleggel kifejtett gondolatmenetét és az alkalmazott hivatkozási apparátusát vélhetően a kiadói elvárások motiválhatták. (Erre jó példa a mű 7. összefoglaló jellegű, és egyébként leginkább gondolatébresztő fejezete.) Az általam „hiányosságnak” nevezett megállapítással ugyanakkor nem biztos, hogy egyetértenek a téma iránt érdeklődő „társ” társadalomtudományi diszciplínák képviselői.

Végül, a szerzőt feltétlen dicséret illeti meg a témakör szakirodalmának alapos feldolgozásáért, illetve a különböző irodalmi álláspontok értő és kritikus bemutatásáért, továbbá saját elméleti megközelítésének megfogalmazásáért. Megállapításai révén immár többet tudhatunk a döntésprobléma lényeges vonásairól, összetevőiről, egyes kultúrtörténeti vonatkozásairól. Karácsony műve a hazai kortárs társadalomelméleti, politikai filozófiai, jogelméleti szakirodalom jelentős tudományos teljesítménye, amely alkalmas arra, hogy alkotó módon alakítsa az érintett tudományterületeken folyó tudományos diskurzust.

Irodalomjegyzék

Gyulai Attila: A decizionizmus megzabolázása. In Politikatudományi Szemle, 2019/4. szám, 155-160. o. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2019.4.155>

Horváth Barna: A közvélemény ellenőrzése. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1939.

Horváth Barna: Politikai nevelés és politikai propaganda. In Szociális Szemle, 1940. 41-46. o.

Horváth Barna: A láthatatlan ember. In Délvidéki Szemle, 1942/6. szám, 226-233. o.

Horváth Barna: A közvélemény vizsgálata. Acta Univ. Francisco-Josephina Kolozsvár. Juridico-Politica 8. Kolozsvár, 1942.

Horváth Barna: A közvélemény megszólaltatása. In Közvélemény. A Magyar Közvéleménykutató Intézet Szemléje, 1946. (január) 3-5. o.

Karácsony András: Bevezetés a tudásszociológiába. Osiris-Századvég, Budapest, 1995.

Karácsony András: Jogfilozófia és társadalomelmélet. Pallas Stúdió-Attraktor Kft., Budapest, 2000.

---

¹⁰ Vö. Horváth Barna: A közvélemény ellenőrzése. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1939.; Horváth Barna: Politikai nevelés és politikai propaganda. In Szociális Szemle, 1940. 41-46. o.; Horváth Barna: A láthatatlan ember. In Délvidéki Szemle, 1942/6. szám, 226-233. o.; Horváth Barna: A közvélemény vizsgálata. Acta Univ. Francisco-Josephina Kolozsvár. Juridico-Politica 8. Kolozsvár, 1942.; Horváth Barna: A közvélemény megszólaltatása. In Közvélemény. A Magyar Közvéleménykutató Intézet Szemléje, 1946. (január) 3-5. o.; Ottlik László: Politikai rendszerek. In A mai világ képe. II. köt. A politikai élet. (Szerk.: Kornis Gyula, Gratz Gusztáv, Hegedüs Lóránt, Schimanek Emil) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939. 371. skk o.; Ottlik László: Bevezetés a politikába. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. 1942. 35. skk o.

Karácsony András: Természetjog-jogpozitivizmus vita a háború utáni német gondolkodásban. In Karácsony András: Jogfilozófia és társadalomelmélet. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 2000, 30-74. o.

Karácsony András: Eljárásbeli racionalitás és a társadalomkritika lehetősége (Jürgen Habermas). In Karácsony András: Jogfilozófia és társadalomelmélet. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 2000, 127-153. o.

Karácsony András: A jog társadalomelméleti leírása. In Karácsony András: Jogfilozófia és társadalomelmélet. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 2000, 154-200. o.

Karácsony András: A jogtudomány teleológusa. Carl Schmitt politikai teológiája. Attraktor, Gödöllő – Máriabesnyő, 2016.

Karácsony András: Döntés és hagyomány. In Kommentár, 2018/3-4. szám, 15-17. o.

Karácsony András: Döntés és hagyomány. Századvég Kiadó, Budapest, 2019.

Moór Gyula: A logikum a jogban. Magyar Filozófiai Társaság, Budapest, 1928.

Ottlík László: Politikai rendszerek. In Kornis Gyula – Gratz Gusztáv – Hegedűs Lóránt – Schimanek Emil (szerk.): A mai világ képe. II. köt. A politikai élet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939.

Ottlík László: Bevezetés a politikába. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. [1942].

Szabadsfalvi József: Oponensi vélemény Karácsony András „Döntés és hagyomány” című MTA doktori műről. Miskolc, 2024. március 19. <https://real-d.mtak.hu/1558/>

Szalai Zoltán: A döntés kockázata. In Kommentár, 2019/4. szám, 159-160. o.